

Nutq nuqsonlarining kelib chiqish sabablari

Nodira Baxtiyor qizi Goipova
Zilola Ikromjon qizi Uraimjonova
Namangan davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Nutq nuqsonlari - bu insonning og‘zaki yoki yozma nutqining to‘g‘ri shakllanmasligi yoki buzilishi bilan bog‘liq bo‘lgan muammolar yig‘indisidir. Ushbu maqolada nutq nuqsonlarining kelib chiqish sabablari keng tahlil qilinadi. Xususan, tug‘ma va orttirilgan omillar, genetik moyillik, nevrologik kasalliklar, psixologik omillar hamda atrof-muhit ta’siri kabi sabablar ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, logopedik muammolarni oldini olish va davolash usullari haqida tavsiyalar beriladi. Maqola nutq muammolari bo‘yicha ilmiy-tadqiqot ishlari olib borayotgan mutaxassislar, logopedlar va ota-onalar uchun foydali bo‘lishi mumkin.

Kalit so‘zlar: nutq nuqsoni, rinolaliya, ginetik, ijtimoiy va shaxsiy omillar, duduqlanish

Causes of speech disorders

Nodira Bakhtiyor kizi Goipova
Zilola Ikromjon kizi Uraimjonova
Namangan State Pedagogical Institute

Abstract: Speech disorders are a set of problems related to the incorrect formation or impairment of a person’s oral and written speech. This article provides a detailed analysis of the causes of speech disorders. In particular, it examines congenital and acquired factors, genetic predisposition, neurological diseases, psychological factors, and environmental influences. Additionally, the article offers recommendations for the prevention and correction of speech impairments. It may be useful for researchers in this field, speech therapists, and parents.

Keywords: external speech, rhinolalia, genetic, social and personal qualities, stuttering

“Nuqson” so‘zi har xil ma’nolarga ega bo‘lib, umumiy ma’noda kamchilik, yetishmovchilikni bildiradi. Insonlar sog‘ligidagi nuqsonlar tug‘ma yoki orttirilgan bo‘lishi mumkin. Nutq nuqsoni turlicha bo‘lishi mumkin. «Ta’lim to‘g‘risida»gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining 22-, 23- va 24-moddalarida, jumladan, jismoniy yoki psixik rivojla nishida kamchiliklari bo‘lgan, shuningdek, uzoq muddat davola

nishga ehtiyoj sezgan bolalar va o'smirlarga ta'lim-tarbiya berish, ularni davolash uchun maxsus ta'lim muassasalari tashkil etiladi, deb belgilab qo'yilgan. Bu nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalar uchun ham taalluqlidir. Nutq nuqsonini bartaraf qilishda bolalar bilan individual, guruhli mashg'ulotlar olib boriladi. Individual mashg'ulotlarda bolalarning faqat nutq nuqsonlari ustida emas balki xotira turlari ustida ham ishlash kerak. Chunki bolalarning nutq nuqsonlarini bartaraf etishda bola berilayotgan vazifani yodlab qolishi kerak. Logoped ishni tashkil etishda bolalarning shaxsiy xususiyatlariga e'tibor berib, mashg'ulotlarni tashkil qiladi. Mashg'ulotlar bolalarning bilish xususiyatlariga hamda nutqini rivojlantirishga qaratilgan bo'ladi. Logopediya fanining o'rganish obyekti tug'ma yoki orttirilgan nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalardir. Logopsixologiya fanining predmeti doirasiga nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarning psixik xususiyatlarini o'rganish va psixokorreksiya ishlarni tashkil etish jarayoni kiradi. Logopsixologiya fanining vazifalari: - turli nutq nuqsoniga ega bo'lgan shaxslarning psixik rivojlantirish xususiyatlarini o'rganish; - nutq nuqsonlarining differensial diagnostika metodlarini ishlab chiqish; - nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarning bilish faoliyatidagi kamchiliklarini o'rganish va bartaraf etish; - nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarda hissiy-irodaviy sohani va shaxslararo munosabatlardagi kamchiliklarni bartaraf etish metodlarini ishlab chiqish; - nutq nuqsoniga ega bolalarning bilish faoliyatidagi va hissiy irodaviy sohasidagi kamchiliklarning oldini olish va bartaraf etishga qaratilgan choratadbirlarni ishlab chiqish. Idrok qilishning fonematik buzilishi nutq nuqsoniga ega bolalarning hammasida kuzatiladi, bunda nutq-eshitish va nutq-harakat analizatorlari orasidagi bog'liqlik bo'lmazligi kuzatiladi. Ma'lumki, dizartriya va rinolaliyada uchraydigan nutq harakat analizatori funksiyasining buzilishi tovushlarni eshitish orqali idrok qilishga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin (G.F. Sergeyeva). Nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarda tovushlarni ajratishda qiyinchiliklar uchraydi, bu esa nutqning tovush tomonining rivojlantirish nishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bular yana ikkilamchi nuqson sifatida tovushlarni talaffuz qilishga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bunday bolalar nutqidagi kamchiliklar, artikulyatsiya apparatidagi kamchiliklar asosida tovush talaffuz qilishdagi o'zgarishlar, ko'pgina almashtirishlar, artikulyatsiya apparati o'z funksiyasini to'liq bajarmazligi natijasida fonematik qabul qilishiga birinchi o'rinda ta'sir qilib, uning shakllanishiga yo'l qo'ymaydi. Ba'zida nutq nuqsoniga ega bolalar ba'zi bir tovushlarni eshitib, ajratishlari mumkin, bu tovushlarni talaffuz etishda ham to'siqchiliklar bo'lmaydi. Boshqa hollarda esa oson talaffuz etiladigan xuddi shunday tovushlar talaffuzida qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Bunday hollarda ayrim xususiyatlar kuzatiladi. Ya'ni agar bolaning talaffuzida tovushlar qanchalik shakllangan bolsa, bola tovushlarni shunchalik idrok etadi va farqlaydi. Fonematik eshitishning shakllanishi bolalar nutqining hamma tomoniga ta'sir etadi, bolaning umumiy rivojlanishiga bog'liq bo'ladi. [1]

Rinolaliya - bu inson nutqida tovushlarning burun orqali noto'g'ri rezonanslanishi natijasida paydo bo'ladigan buzilishdir. Ushbu holatda og'iz va burun bo'shliqlari o'rtasida muvozanat yo'qoladi, bu esa talaffuzning o'zgarishiga olib keladi. Rinolaliya bilan og'rikan odamlar nutqida dimog' ohangi seziladi, bu esa eshituvchilar uchun tushunishni qiyinlashtiradi.

Rinolaliyaning turlari:

1. Ochiq rinolaliya: Burun orqali havo ortiqcha o'tadi, bu esa tovushlarni xiralashtiradi. Asosan yumshoq tanglay faoliyatidagi nuqsonlar bunga sabab bo'ladi.

2. Yopiq rinolaliya: Aksincha, burun yo'llari to'silib, tovushlar kerakli darajada chiqmaydi. Natijada burun tovushlari ("m", "n") to'g'ri talaffuz qilinmaydi.

3. Aralash rinolaliya: Bu turda yuqoridagi ikki shaklning belgilari aralash holda namoyon bo'ladi. Davolash jarayoni murakkabroq kechadi.

Rinolaliyaning kelib chiqish sabablari:

Tug'ma nuqsonlar: Lab yoki tanglay yorig'i, burun va og'iz bo'shlig'i anomaliyalari.

Keyinchalik yuzaga kelgan sabablar: Adenoid o'sishi, burun suyagi egriligi, operatsiyadan so'nggi asoratlar.

Belgilari

Nutqda dimog'lik eshitalishi

Tovushlarning noaniq chiqishi

Ba'zi tovushlarni ayta olmaslik yoki ularni noto'g'ri almashtirish

Rinolaliyani davolash usullari

Tibbiy usullar: Zarur bo'lsa, jarrohlik yo'li bilan tanglay yoki burun muammolari bartaraf etiladi.

Logopedik mashg'ulotlar: Bola bilan maxsus mashqlar bajarilib, artikulyatsiya, nafas va rezonans to'g'rilanadi.

Ko'p qamrovli yondashuv: Logoped, LOR shifokori, psixolog va ota-onalar hamkorlikda ishlasa, natija ancha ijobiy bo'ladi.

Rinolaliya - e'tibordan chetda qolmasligi kerak bo'lgan nutq buzilishidir. Uni erta bosqichda aniqlab, mutaxassis yordami bilan barvaqt tuzatish, bolaning nutqiy rivojlanishi uchun katta ahamiyatga ega. Har bir bola to'g'ri va ravon so'zlashi uchun tizimli va doimiy yondashuv talab etiladi.

Duduqlanish - nutqning ritmik-intonatsion buzilishi

Duduqlanish (ilmiy atamasi: logonevroz) - bu nutq paytida tovushlar, bo'g'inlar yoki butun so'zlarning takrorlanishi, cho'zilishi yoki to'xtab qolishlar orqali ifodalanadigan murakkab nutq buzilishidir. Bu holat, odatda, bolaning 2,5-6 yosh oraliq'ida shakllanadi va psixofiziologik omillar ta'sirida yuzaga keladi.

Duduqlanishni yuzaga kelish sabablari:

Duduqlanish asosan nutq apparati harakatlarining izchilligi buzilishi tufayli kelib chiqadi. Odatda, bolada nutq rivojlanishining faol bosqichida - soʻz boyligi keskin oshgan va gap tuzish endigina shakllanayotgan davrda yuzaga keladi. Bu bosqichda bolalar fikrni tez ifodalashga urinadi, ammo nutq mexanizmlari hali toʻliq shakllanmagan boʻladi.

Duduqlanishning turlari

Nevrozga xos shakl - psixik travmalar, qoʻrquv yoki kuchli emotsional silkinishlar sababli kelib chiqadi. Bola oʻzini ishonchsiz his qiladi, nutqdan choʻchidi.

Nevrozsimon shakl - markaziy asab tizimi rivojlanishidagi tugʻma yoki irsiy xususiyatlar bilan bogʻliq. Bu shakl tinch vaziyatlarda ham yuzaga chiqaveradi.

Asosiy belgilar:

Gaplashishda soʻzning bir qismini bir necha bor takrorlash (masalan: "me-me-men bormoqchiman").

Tovushlarni haddan ortiq choʻzish ("mmmmenga").

Nutq orasida toʻsatdan pauzalar, yaʼni gapda toʻxtab qolishlar.

Nutq paytida yuz ifodasi va tana harakatlarining zoʻriqishi.

Sabablari

Kuchli stress, ruhiy silkinishlar

Nutqga erta bosqichda haddan tashqari talab qoʻyilishi

Oila muhitida zoʻriqish, tashvish, qoʻrquv hissi

Asab tizimining yetilmaganligi yoki genetik moyillik

Korreksiya va davolash

Duduqlanishni tuzatish uchun individual yondashuv zarur. Quyidagi yoʻllar natija beradi:

Logopedik ishlar: Nutqni boʻshashtirish, nafasni boshqarish, ritm bilan gapirish mashqlari.

Psixologik yordam: Bola oʻziga ishonchni tiklashi uchun ijobiy muhit yaratish.

Ritm-terapiya: Musiqa, ritmik harakatlar bilan uygʻunlashtirilgan mashgʻulotlar.

Ota-onalar bilan ishlash: Uy sharoitida notoʻgʻri munosabatlarning oldini olish, ortiqcha talabdan voz kechish.

Duduqlanish - bola nutqining vaqtincha toʻxtashi yoki buzilishi boʻlib, uni erta bosqichda aniqlash va mutaxassislar yordamida toʻgʻri yoʻnaltirish orqali bartaraf etish mumkin. Muhimi, bolani tanqid qilmaslik, sabrli va mehribon munosabatda boʻlishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Maxsus psixologiya L.R.Moʻminova, SH.M.Amirsaidova, Z.N.Mamarajabova, M.U.Xamidova, D.B.Yakubjanova, Z.M.Djalolova, N.Z.Abidova

2. Ayupova.M.Y. —Logopediya|| Oʻzbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti Toshkent - 2007.

3. Rustamova, G. X. Q. (2025). Noto 'liq oilaning jamiyatdagi o' rni va psixologik ta'siri. Science and Education, 6(4), 265-269.
4. G' oipova, NB Inklyuzivta' lim. Gospital pedagogika. Darslik. Namangan .
5. Rahmatullayeva, Z. (2024). FALSAFIY TA'LIMOT NOMOYONDALARI QARASHLARIDA EMOTSIONAL INTELLEKT MUAMMOSINING ORGANILGANLIGI. " ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ АКМЕОЛОГИЯ" международный научно-методический журнал, 1(9).7. Connors, C. K. (2018). Connors' Rating Scales-Revised (CRS-R). Western Psychological Services.
6. Xovodillayev, M. X., Goipova, N. B., & Tolanorov, J. B. (2023). WAYS TO VERIFY THE PERCEPTION OF MENTALLY IMPAIRED CHILDREN UP TO SCHOOL. Open Access Repository, 9(12), 39-42.
7. Xasanova, M. & Shodmanov, Q. BOLALARDA DIQQAT ETISHMASLIGI VA GIPERAKTIVLIK BUZILISHNI KELITIRIB CHIQUARUVCHI SABABLARI, NOMOYON BO' LISHI VA XULQ-ATVOR XUSUSIYATLARI. Научный Фокус, Международный современный научно-практический журнал. № 10 (100) Февраля 2024 г. Часть
8. Ayupova.M.YU —Korreksion ishlar metodikasi|| Ma'ruza matni .T-2001
9. Goipova, N. B. Q., & Qambaraliyeva, D. A. Q. (2024). Logoritmikaning bolalar psixologiyasiga kompleks ta'siri. Science and Education, 5(11), 199-203.
10. GOIPOVA, N. (2025). BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA VA BOLALARNI UYDA TARBIYALASHDA LOGORITMIK MASHQLAR TIZIMIDAN FOYDALANISHNING O 'ZIGA XOSLIGI. ACTA NUUZ, 1(1.3), 85-87.
11. Goipova, N. B. Q. (2025). Bolalar nutqi ustida ishlashda olib boriladigan logoritmik mashg 'ulotlardan foydalanishning o 'ziga xosligi. Science and Education, 6(2), 306-312.
12. Utepbergenov, M. A., & Roziqova, M. O. Q. (2025). Oilada yuzaga keladigan nizolarning bola ijtimoiylashuvi va tarbiyasiga ta'siri hamda nizolarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Science and Education, 6(2), 320-325.
13. G' oipova, NB Inklyuzivta' lim. Gospital pedagogika. Darslik. Namangan .
14. Rahmatullayeva, Z. O. (2021). Development of emotional intelligence in preschool children. Экономика и социум, (5-1 (84)), 414-417.
15. Kamolova, A. O. Q., & Rustamova, G. Z. X. Q. (2025). Pedagoglar faoliyati jarayonida salomatlik madaniyatining ahamiyati va o 'rni. Science and Education, 6(2), 329-333.
16. Rustamova, G. Z. X. Q., & Kamolova, A. O. Q. (2025). Nosog 'lom oila muhitida voyaga yetayotgan bolalarda ijtimoiy adaptatsiya muammosining psixologik xususiyati. Science and Education, 6(2), 301-305.

17. Rustamova, G. X. Q. (2025). Oilaning tarixiy rivojlanishi va bola tarbiyasidagi ijtimoiy psixologik o'zgarishlari. Science and Education, 6(3), 205-208.